

надасть можливість розроблення механізму реального впровадження інноваційних планів розвитку національної економіки.

1.5 Галузевий стан розвитку та тенденції життєдіяльності підприємств

У сучасних трансформаційних перетвореннях вітчизняної економічної системи простежується певна переорієнтація регіональної економіки, відбувається пошук проблемних питань, стратегій та алгоритмів ефективного використання наявних можливостей. В таких умовах особливої уваги заслуговує промисловість та промислова політика держави. Сьогодні роль промисловості у формуванні ВВП залишається вагомим. Так, частка промислового виробництва у ВВП 2017 р. складала 21,37%, для порівняння 2008 р. – 26,15%.

У структурі промисловості харчова промисловість завжди вважалася для України пріоритетною і стратегічно важливою галуззю, яка здатна забезпечити не тільки потреби внутрішнього ринку, а й світового. Необхідно зазначити, що обрання стратегій розвитку, шляхів подолання проблем галузі повинно базуватися на науково обґрунтованих дослідженнях статистики діяльності промислових підприємств за довгостроковий період.

Головна мета наукового дослідження полягає в аналізі сучасного стану і характерних тенденцій розвитку харчової промисловості, виявлення проблем, побудові оптимістичних та песимістичних сценаріїв її розвитку.

Останніми роками склалися три розуміння стосовно категорії розвитку галузі: кількісний, якісний, структурний. Згідно з першим – кількісний розвиток передбачає збільшення масштабів виробництва продукції; згідно із другим – якісним – розвиток передбачає зміни в усереднених й індивідуальних корисностях, споживчих, якісних характеристиках окремих елементів технологічного циклу; згідно із третім – структурним – розвиток передбачає зміни в структурі та складі елементів (Медвідь, 2015).

Критеріями оцінки ефективності розвитку галузі є в першу чергу аналіз динаміки таких показників, як індекси виробництва, показники дохідності, рентабельності, продуктивності та інше. На рис. 1.7 наведено ланцюгові темпи змін ВВП та виробництва промислової продукції.

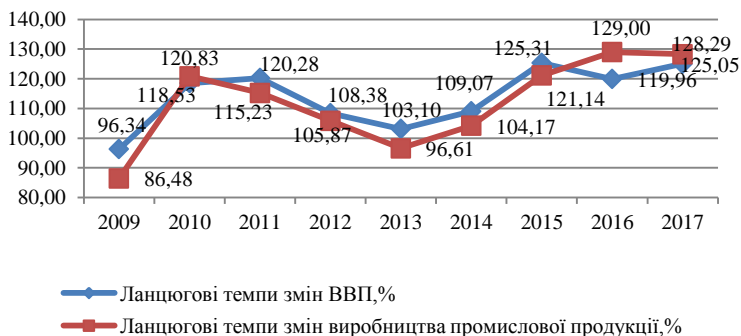

Рис. 1.7. Ланцюгові темпи змін ВВП та виробництва промислової продукції за 2009 – 2017 рр., %

Обсяг реалізованої промислової продукції за досліджуваний період має циклічні коливання (спади (2009 та 2013 рр.) змінюються економічним зростанням (весь досліджуваний проміжок часу). Спади пов'язані із негативним впливом світової фінансової кризи на економіку України та на діяльність підприємств харчової промисловості, зокрема. Однак, періоди економічного зростання, насамперед пов'язані із зростанням індексів цін на промислову продукцію (рис. 1.8).

Таблиця 1.7

Основні показники розвитку промисловості України за 2009-2017рр.

Показники	2009	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Обсяг реалізованої промислової продукції, млн грн	806551	1331888	1400680	1354130	1428839	1776604	2158030	2608028
Середньорічна кількість штатних працівників у промисловості, тис. осіб	2851	2828	2804	2673	2297	2040	1945	1893

Продовження табл. 1.7

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Основні засоби підприємств промисловості (у фактичних цінах, на кінець року), млн грн	940320	1749110	1937821	3842517	3072954
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування млн грн	-4788,1	58662,3	21353,4	13698,3	-166414	-181360,9	-7569,6	85429,5
Рентабельність операційної діяльності промислових підприємств, %	1,8	4,7	3,4	3	1,6	0,9	4,2	6,6
Частка збиткових підприємств, %	40	37	38	37	37	27	25	21
Середньомісяч на номінальна заробітна плата працівників у промисловості грн	2117	3107	3478	3763	3988	4789	5909	7637

З 2009 по 2017 роки обсяги реалізації промислової продукції збільшились на 1801477,1 млн грн (+ 223,4%).

Частка збиткових підприємств порівняно з 2009 роком зменшилась на 47,5%. Найбільш збитковим для галузі став 2015 рік

(рентабельність склала 0,9%, при середньому значенні за досліджуваний період 3,71%).

Аналіз структури промисловості України за видами економічної діяльності свідчить, що добувна галузь та переробна промисловість разом формують 86,39% загального обсягу промислової продукції. Постачання електроенергії, газу, води та інші галузі промисловості мають 13,61% від загального обсягу реалізованої продукції.

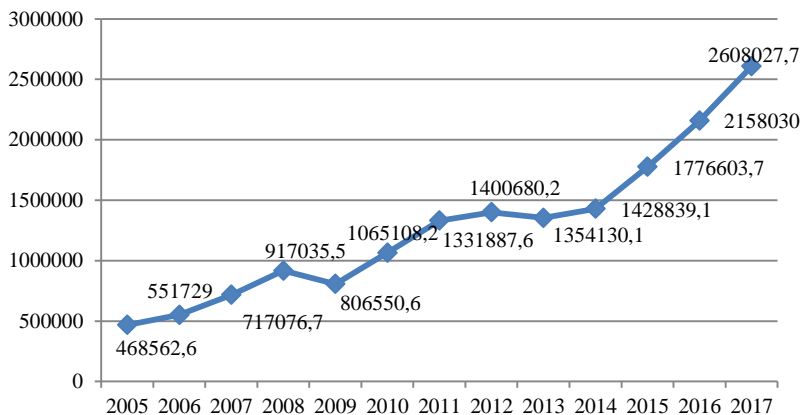

Рис. 1.8. Обсяг реалізованої промислової продукції у 2005-2017 рр., млн грн

При чому, питома вага виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів за досліджуваний період має постійну тенденцію до підвищення. В загальній структурі переробної промисловості вона коливається за роками від 20,74% у 2007 р. до 34,94% у 2015 р. (рис. 1.9). В 2016 році дорівнює 32,22%.

Харчова промисловість залишається стратегічно важливою частиною народного господарства країни, головною умовою забезпечення підвищення рівня життя населення.

Рис.1.9. Динаміка обсягів реалізації переробної промисловості України, млн грн

Розглядаючи обсяги реалізації промислової продукції в розрізі регіонів, необхідно зазначити, що останні суттєво відрізняються між собою за розвитком харчової промисловості, на це впливає наявний ресурсний потенціал території та ефективність його використання. Для більш глибокого дослідження даної галузі необхідно проаналізувати саме її регіональні особливості. Динаміка структурних зрушень у харчовій промисловості в розрізі регіонів за останні 10 років наведена в табл. 1.8.

Таблиця 1.8

Динаміка структурних зрушень у харчовій промисловості в розрізі регіонів України у 2013-2017 рр.

Регіон	2007	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Україна	107,5	94	103,2	99,4	101,1	94,9	102,5	89,3	104,4	94,1
АРК	114,3	93,3	99,7	93,8	101,7	93,9
Вінницька	109,0	92	103,7	100,6	101,5	110,7	121,6	98,6	112,9	103,3
Волинська	125,1	77,4	122,7	101,5	76	101,7	110,3	96,1	89,2	100,2
Дніпропетровська	109,2	86,9	97,9	107,4	107,7	98,2	93,8	106,8	103,2	106

Продовження табл. 1.8

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Донецька	107,7	100,3	109,2	103,7	99,4	102	65,4	41,2	89	97,8
Житомирська	106,5	89,7	100,6	105,2	103,4	105,4	111,3	98,5	96,1	97,5
Закарпатська	109,7	81,7	83,4	99,5	92,5	82,4	94,9	83,6	104,4	92,3
Запорізька	109,6	105,4	99,7	100,7	94,8	88,9	101,8	94,8	101,4	99,1
Івано-Франківська	129,4	94,8	106,3	98,5	104,6	122,8	101,8	58,1	66,8	95,4
Київська	109,3	103,8	106,2	99,9	94,6	89,5	101,6	93,7	101,3	113
Кіровоградська	99,7	102,2	108,2	114,1	106,5	105,6	115,8	65,2	125,5	111,9
Луганська	107,1	95,4	83,1	91,8	106,9	98,5
Львівська	111,3	100,1	110,5	108	108,8	101,5	98	93,3	106,5	108,4
Миколаївська	117,5	90,3	114,4	98,5	108,5	96	97,5	90,4	122,4	114,5
Одеська	102,3	97,4	114,7	78,7	96,8	87,6	113,8	100,1	112,7	120,4
Полтавська	112,2	98,4	103,3	101,3	99,2	94,5	110,1	96,7	100,3	87,2
Рівненська	99,3	92,6	101,4	102,9	88,8	76,1	110,1	113,4	106	103
Сумська	108,4	86,1	97,2	93,8	99,1	112	95	76,8	97,8	99,7
Тернопільська	94,3	97,5	106,3	107,1	99,4	95,6	114,1	89,6	116,3	119,3
Харківська	108,9	90,9	93,5	95,4	99,6	87,9	105,9	100,5	100,8	102,6
Херсонська	105,4	130,6	93,5	87	119,9	89,4	115,3	97,6	95,4	95,4
Хмельницька	114,5	95,4	102,7	101,5	99,9	89,4	131,2	69	111,9	112,2
Черкаська	118,1	93,5	123,1	99,1	96,1	92,9	97,1	91,5	103,4	98,9
Чернівецька	134,1	79,7	97,5	101,5	94,4	84,6	99,9	93	92,1	100,2
Чернігівська	107,6	90,8	102,6	97,4	103,7	88,5	102,7	104,1	118,6	90,2

Інформація за 2014 – 2016 рр. наведена без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Дослідження динаміки структурних зрушень дозволяє зробити висновки про ефективність функціонування сфери виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів у конкретному регіоні та прогнозувати майбутні структурні пропорції галузі.

В ході подальшого дослідження пропонується розрахувати коефіцієнт випередження зростання харчової промисловості за 2007-2017 рр. в розрізі регіонів України, що дозволить оцінити рівень рівномірності/нерівномірності зростання обсягів виробництва харчових продуктів. Коефіцієнт регіонального випередження пропонуємо розрахувати за формулою 1 (Сичевський, 2005).

$$K_{PB} = \frac{T_i^{сер}}{T_2^{сер}} * 100, \quad (1.2)$$

де:

$T_i^{сер}$ - середній темп росту обсягу виробництва галузі в і-му регіоні;

$T_г^{сер}$ -середній темп росту обсягу випуску галузі загалом.

Якщо $K_{PB} > 101\%$, то даний регіон можна віднести до регіону прискореного типу розвитку (регіони-авангарди); в межах $99 \leq K_{PB} \leq 101$ - регіон середнього типу розвитку (регіони - ар'єргарди); якщо $K_{PB} < 99$ - регіон уповільненого типу розвитку (регіони-аутсайдери).

Розрахунки коефіцієнта випередження та встановлення рейтингу регіону згруповано у табл. 1.9.

За даними таблиці 1.9 можна зробити наступні висновки:

по-перше, наведені розрахунки свідчать про розбіжності розвитку харчової промисловості в розрізі регіонів, діапазон коливання за роками складає від 2,75 раз (2015 р.) до 1,38 раз (2017 р.).

Таблиця 1.9

Коефіцієнт регіонального випередження обсягів виробництва харчових продуктів за 2007-2017 рр.,%

Регіон	Середній темп зростання, %	Коефіцієнт випередження,%	Ранг
1	2	3	4
Україна	98,94	100	
АРК	100,49	101,57	14
Вінницька	104,68	105,81	3
Волинська	99,73	100,80	18
Дніпропетровська	101,67	102,77	7
Донецька	91,50	92,48	25*
Житомирська	101,49	102,58	8
Закарпатська	92,81	93,81	24
Запорізька	99,92	100,99	17
Івано-Франківська	100,95	102,03	11
Київська	100,75	101,83	12
Кіровоградська	105,55	106,69	1
Луганська	96,99	98,03	22*

Продовження табл. 1.9

1	2	3	4
Львівська	104,80	105,93	2
Миколаївська	103,83	104,94	4
Одеська	100,45	101,53	16
Полтавська	100,56	101,64	13
Рівненська	99,64	100,71	19
Сумська	97,22	98,26	21
Тернопільська	103,04	104,14	5
Харківська	98,94	100,00	20
Херсонська	101,33	102,42	10
Хмельницька	101,47	102,56	9
Черкаська	102,83	103,93	6
Чернівецька	96,72	97,76	23
Чернігівська	100,47	101,55	15

**розрахунки наведено за даними 2007-2014 рр.*

При чому, необхідно зазначити, що це не свідчить про зменшення рівня диференціації та нарощування обсягів виробництва регіонів - аутсайдерів, а про сповільнення нарощування виробництва регіонів – ар’єргард національної економіки виробництва продуктів харчування, напоїв та тютюнових виробів;

по-друге, найвище значення показника регіонального випередження обсягу виробництва харчової промисловості має Кіровоградська (106,69%), Львівська (105,93%) та Вінницька області (105,81%), тобто в даних областях темп розвитку харчової промисловості на 6,69%, 5,93% та 5,81% відповідно випереджають середні по Україні;

по-третє, найнижче значення показника має Донецька (92,48%), Закарпатська (93,81%) та Чернівецька (97,76%) області.

Відповідно до наведених даних всі регіони України можна згрупувати у три групи (табл. 1.10).

Стосовно Сумської області, то вона у загальному рейтингу виробництва харчової промисловості займає передостаннє місце – 21 позицію (коефіцієнт випередження в середньому за досліджуваний період складає 98,26%), входить у групу областей уповільненого розвитку - аутсайдерів.

Таблиця 1.10

Групування регіонів за темпами виробництва харчової промисловості

Група регіонів	Коефіцієнт випередження, %	Області
Регіони прискороного розвитку	101,53-106,69	Кіровоградська, Львівська, Вінницька, Миколаївська, Тернопільська, Черкаська, Дніпропетровська, Житомирська, Хмельницька, Херсонська, Івано-Франківська, Київська, Полтавська, АРК, Чернігівська, Одеська області
Регіони середнього розвитку	100,99-100,0	Запорізька, Волинська, Рівненська, Харківська області
Регіони уповільненого розвитку	92,48-98,26	Сумська, Луганська, Чернівецька, Закарпатська, Донецька області

На рівні окремого регіону тенденції розвитку харчової промисловості можуть бути проілюстровані на прикладі динаміки показників, таких, як: обсяги реалізації продукції області, експорт та імпорт продовольчих товарів, зайняті працівники на підприємствах області по виробництву харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, фінансовий результат до оподаткування підприємств по виробництву харчових продуктів, капітальні інвестиції в харчову промисловість області та інші. Динаміка обсягів реалізації харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів по Сумській області співставна в цілому із динамікою показників у цілому по переробній промисловості (рис.1.10), проте слід зауважити, що вона має більш чіткий тренд, ніж виробництво непродовольчої продукції, що обумовлене низькоеластичним попитом на цей вид продукції з боку населення, яке є головним споживачем.

Галузь не лише забезпечує внутрішні потреби населення, а й формує експортний потенціал регіону. Слід зауважити, що до 2016 року Сумська область мала негативне сальдо експортно-імпортних операцій по продовольчим товарам (рис.1.11).

Рис. 1.10. Динаміка обсягів реалізації продукції по Сумській області за 2005-2017 рр., млн грн

У цілому до 2014 року простежується тенденція до зростання товарних потоків. Але в зв'язку із агресією РФ і розривом внаслідок цього традиційних економічних зв'язків в останні роки стала домінувати негативна тенденція розвитку, особливо по імпорту продовольчих товарів.

Рис. 1.11. Динаміка експорту та імпорту продовольчих товарів по Сумській області за 2005-2017 рр., млн дол США

Для Сумської області, яка є транскордонним із РФ регіоном, цей фактор має достатньо вагоме значення. Лише в 2017 році вдалося змінити негативний тренд. Водночас, негативне сальдо зовнішньоторговельних операцій свідчить про існуючі резерви в розвитку галузі, оскільки значна частина попиту населення задовольняється через імпорт відповідної продукції. Значне зростання експорту та зміна сальдо торгових операцій в 2017 році обумовлено впливом різкої девальвації гривні у 2014-2016 роках.

Продукція галузі в динаміці демонструє позитивну тенденцію підвищення конкурентоспроможності на зовнішніх ринках, про що свідчить зростання питомої ваги готових харчових продуктів у структурі загального експорту по області (рис. 1.12).

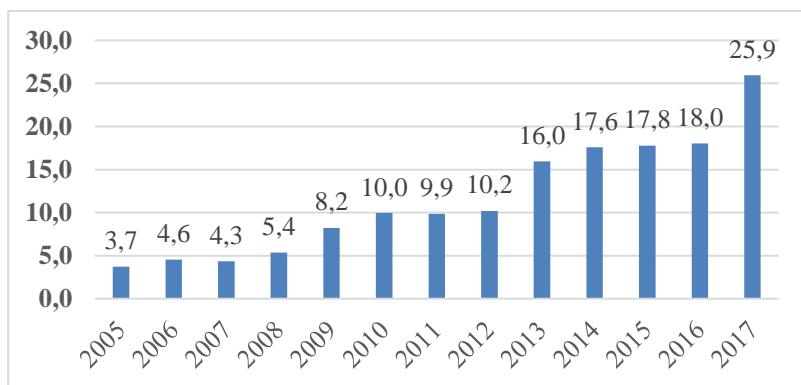

Рис. 1.12. Питома вага харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів у загальному експорті товарів Сумської області за 2005-2017 рр.,%

Використання трудових ресурсів у галузі характеризується перш за все стійкою тенденцією до зниження кількості зайнятих працівників (рис.1.13), яка має майже вдвічі швидші темпи, ніж в цілому по економіці Сумської області.

Так, за період 2005-2016 років чисельність зайнятих працівників у галузі зменшилась в 3,5 рази, в той час як в середньому по економіці області – в 1,8 рази. На це вплинули як позитивні фактори – підвищення рівня механізації виробничих процесів внаслідок модернізації виробництва, так і негативні – зменшення фізичних